

سنجش شاخص‌های توسعه در مناطق شهری با تأکید بر کیفیت زندگی. مطالعه موردی: شهر کاشان

علی اکبر نجفی کانی^۱، علیرضا خواجه‌شاهکوهی^۲، شهرام مهدوی^۳

^۱استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه گلستان، آستادیار گروه جغرافیا، دانشگاه گلستان

^۲کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گلستان

تاریخ دریافت: ۹۲/۲/۲۵ ؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۸/۲

چکیده

دستیابی به کیفیت زندگی یکی از اهداف راهبردی توسعه پایدار شهری قلمداد می‌شود که بشر در طول حیات خویش به دنبال ارتقاء کمی و کیفی آن بوده است. بنابراین می‌توان گفت که کیفیت زندگی هم هدف و هم وسیله توسعه پایدار است. هدف مقاله حاضر، ارزیابی و سنجش شاخص‌های توسعه به ویژه شاخص‌های کیفیت زندگی در سطح مناطق و نواحی شهر کاشان است. برای رسیدن به این هدف از روش توصیفی- تحلیلی و مطالعات میدانی استفاده شده است. شهر کاشان از دو منطقه و ۱۰ ناحیه شهری تشکیل شده است که در اینجا به علت گستردگی ناحیه مورد مطالعه، نواحی ۱، ۳ و ۸ به‌عنوان نمونه که معرف ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیت شناختی شهر کاشان هستند مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۶۷ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و پرسش‌نامه به صورت تصادفی بین آنها توزیع شده است. داده‌های جمع‌آوری شده، با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های ناپارامتریک کروسکال‌والیس و کای‌اسکوئر و در نهایت آزمون پارامتریک F یک طرفه/ دانکن مورد تجزیه و تحلیل و ارزیابی قرار گرفته‌اند. یافته‌های بدست آمده نشان‌دهنده، تفاوت معنی‌دار تا سطح ۹۹٪ در رابطه با مؤلفه‌های اقتصادی و کالبدی- زیست محیطی و تفاوت معنی‌دار ۹۵ درصد بین مؤلفه‌های اجتماعی در سطح نواحی مورد مطالعه می‌باشند. میانگین‌های رتبه‌ای بدست آمده نشان‌دهنده، وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی-زیست محیطی بهتر ناحیه یک نسبت به دو ناحیه دیگر است.

واژه‌های کلیدی: توسعه شهری، کیفیت زندگی، رفاه و برخورداری، کاشان.

مقدمه

ریزان در سطوح بین‌المللی و ملی همچنان بر قابلیت شهرها برای بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها تأکید دارند (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۸؛ متوسلی، ۱۳۹۱: ۳۶). هدف اساسی مدیریت شهری، سازماندهی و ساماندهی امور شهری با مشارکت و همکاری مردم در راستای ارتقاء کیفی زیستی است (ارجمندنیا، ۱۳۸۵: ۳۲۲). کیفیت زندگی از جمله مسائل مهمی است که ابتدا با گسترش فناوری و فرایند صنعتی شدن در کشورهای غربی مورد توجه اندیشمندان قرار گرفت. گسترش روز افزون فرایند صنعتی‌شدن که خود را با

نواحی شهری مراکز اصلی رشد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی هر کشوری محسوب می‌شوند و از این رهگذر خود را به عنوان جذاب‌ترین نقاط برای ایجاد ثروت، کار، خلاقیت و نوآوری اثبات کرده‌اند با وجود این امروزه نواحی شهری با چالش‌های مهمی در زمینه‌های تخریب فیزیکی و محیطی، محرومیت اجتماعی، ناامنی، بیکاری، کمبود مسکن و ترافیک روبرو هستند که باعث کاهش کیفیت زندگی شهروندان می‌شوند. با این حال سیاستگذاران و برنامه

این گونه پرسش‌ها، از روش مطالعات میدانی در قالب مصاحبه و پرسش‌نامه استفاده شده است.

مصادیق و مفاهیم کیفیت زندگی: کیفیت زندگی که به تازگی در ادبیات توسعه پایدار و برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی و مباحث اقتصاد نوین مطرح شده، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در واقع توسعه و کیفیت زندگی دو روی یک سکه‌اند که دولت‌ها در سطح ملی و محلی و نیز مؤسسه‌های متعدد شاخص‌سازی و سنجش آن را مورد توجه قرار می‌دهند (خوارزمی، ۱۳۸۷: ۲۵). گرچه مفهوم کیفیت زندگی کاربردهای فراوانی دارد، اما ارائه تعریف روشن و جامع بسیار دشوار است. چون در زمینه‌های گوناگون و با کاربردهای متفاوتی به کار گرفته شده است. گسترده‌ترین و رایج‌ترین تمایز در بررسی کیفیت زندگی، تمایز میان کیفیت زندگی ذهنی و عینی است. علاوه بر این می‌توان میان کیفیت زندگی فردی و نیز کیفیت زندگی جمعی نیز تمایز قائل شد. مثلاً شاخص‌های کیفیت زندگی عینی جمعی می‌تواند شامل درآمد سرانه، میانگین مصرف کالری، درصد باسوادان، نرخ جرایم، امید به زندگی و مجموعه‌ای از دیگر شاخص‌ها باشد (نوغانی، ۱۳۸۷: ۱۱۳). به‌طور کلی کیفیت زندگی از واژه‌هایی است که تعریف مشخص و یکسانی ندارد، اما مردم به شکل غریزی معنای آن را به راحتی درک می‌کنند (نجات، ۱۳۸۸: ۵۷).

دیدگاه‌ها درباره کیفیت زندگی

به‌طور کلی دیدگاه‌ها را می‌توان از دو بعد دسته‌بندی کرد:

دسته‌بندی بر اساس هویت این دیدگاه‌ها که به دو رویکرد کاملاً مجزا تقسیم می‌شوند و عبارت‌اند از:

الف) کیفیت زندگی از نظر محققان اسکاندیناوی: این رویکرد، رویکردی است که در اکثر کشورهای اروپایی به ویژه کشورهای اسکاندیناوی طرفدار دارد و جان درینوسکی و ریچارد تیموس آن را مطرح کرده‌اند. در این رویکرد بر شرایط عینی زندگی و معرف‌های مرتبط با آن تأکید شده است و کیفیت زندگی افراد در گرو تامین نیازهای اولیه زندگی است.

ب) کیفیت زندگی از نظر محققان آمریکایی: در بیشتر تحقیقاتی که در کشور آمریکا در مورد کیفیت زندگی انجام شده است، محققان بیشتر به تجارب ذهنی افراد

تولید انبوه کالاها و خدمات متنوع در بعد کمی نشان می‌دهد، مشکلات زیادی برای زندگی امروزی انسان ایجاد کرده است. به عبارت دیگر همگام با افزایش جمعیت شهرنشینی، سرمایه‌ها، امکانات و خدمات شهری نیز رشد کرده و شهرهای بزرگ به کلان شهرهای کنونی تبدیل شده‌اند و مشکلات پیچیده‌ای پدید آورده‌اند (خوراسگانی، ۱۳۸۶: ۶۷). از سویی، کیفیت زندگی، مفهومی پیچیده و چندبعدی است که تحت تأثیر مؤلفه‌هایی چون زمان، مکان و ارزش‌های فردی و اجتماعی قرار دارد، از این رو در نظر افراد و گروه‌های مختلف معانی گوناگونی دارد. برخی آن را قابلیت زیست پذیری یک ناحیه معنی کرده‌اند و دیگران از آن به‌عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایتمندی و مواردی از این دست تعبیر کرده‌اند (Epley and Menon, 2008). بنابراین کیفیت زندگی، واژه‌ای پیچیده در ارتباط با شرایط و وضعیت جمعیت در یک ناحیه و در برگیرنده ابعاد روانی است و شاخص‌هایی همچون رضایت، شادمانی و امنیت را در بر می‌گیرد (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲؛ سیف‌الدینی، ۱۳۸۱: ۳۷۵).

با توجه به تعاریف ارائه شده می‌توان گفت مفهوم کیفیت زندگی نه تنها در نزد محققان و صاحب‌نظران امری نسبی است، بلکه هریک از شهروندان ساکن در یک شهر یا حتی یک محله نیز تعریف متفاوتی از کیفیت زندگی دارند. برای ترسیم و تبیین مفهومی موضوع مورد نظر شاید بتوان گفت کیفیت زندگی مفهومی است که چهار بُعد اساسی زندگی انسان یعنی: اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی - سیاسی را در بر می‌گیرد و حد استاندارد از انتظارات فرد را تأمین می‌کند (فرجی ملایی، ۱۳۸۹: ۱).

هدف پژوهش حاضر سنجش شاخص‌های توسعه در مناطق و نواحی شهری، با تأکید بر شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر کاشان است. بنابراین این پژوهش متضمن این پرسش است که نواحی شهر کاشان از نظر شاخص‌های توسعه و کیفیت زندگی در چه سطحی قرار دارند؟ به سخن دیگر کدام نواحی از نظر ابعاد مختلف کیفیت زندگی، توسعه‌یافته‌تر و کدام نواحی کمتر توسعه یافته‌اند؟ برای دستیابی به پاسخ

- اختلاف نظر متخصصان در تعداد، ماهیت ابعاد اساسی کیفیت محیط و گروه بندی آن است.
 - کارشناسان و مردم بر روی شاخص های تعیین کننده کیفیت محیط توافق لازم را ندارند (Carp and Zawadski, 1976: 24). در حالی که نتایج به دست آمده نشان می دهد مؤلفه های سنجش کیفیت براساس رویکرد کارشناس محور با سنجش های حاصل از منظر شهروندان شباهت کمی با هم دارند (Redcliff, 2000: 22). برای تبیین مفهوم کیفیت زندگی مُدلی توسط شیفر و همکارانش در سال ۲۰۰۰ میلادی ارائه گردید که در آن بر سه قلمرو اجتماع، محیط و اقتصاد تأکید شده است (Van Kamp and et Marshal, 2004: 235; al., 2003: 11;

ابعاد کیفیت زندگی

بر اساس مدل شماتیک سلامت و قابلیت زندگی به عنوان دو بعد مجزای کیفیت زندگی موازی هم هستند (RIVM, 2000: 37). این مدل ترکیبی از ابعاد قابل اندازه گیری فضایی، فیزیکی و جنبه های اجتماعی محیط و ادراکات این ابعاد را اندازه می گیرند این دسته از ادراکات تنها مرتبط با خصوصیات عینی محیط نیستند و جنبه های شخصی و زمینه ای را نیز در بر می گیرند (شکل ۱).

از زندگی شان توجه کرده و بر معرف های ذهنی تأکید کرده اند. از اثرگذاران بر این رویکرد می توان به روانشناس اجتماعی آی توماس اشاره کرد. در این رویکرد رضایتمندی و خوشبختی به عنوان معرف های اصلی سنجش یاد می شوند.
 در کنار دو رویکرد بالا رویکرد دیگری نیز وجود دارد که بر دو بعد عینی و ذهنی کیفیت زندگی تأکید می کند که می توان به روش های اجتماعی و اقتصادی در کیفیت زندگی اشاره کرد (غیاثوند، ۱۳۸۸: ۲۴).
 دسته بندی دوم مربوط به دیدگاه های افراد و گروه هایی می باشد که خود به دو دیدگاه تقسیم می شود:
 الف) دیدگاه مخاطب محور: این رویکرد براساس سطوح متفاوت ادراک محیطی مخاطبان قرار دارد. از مخاطبان درباره عواملی که بر روابط متقابلشان اثر می گذارد، سوال می شود و متغیرهای کیفیت محیط استخراج می گردد. به عبارت دیگر در این رویکرد معیار کیفیت بر پایه درک مخاطبان عام از چگونگی فهم و انتظارشان از حوزه تعامل اجتماعی متقابل مبتنی است. در اینجا هدف، گروه خاصی نمی باشند بلکه درک کلی جامعه مهم است (Van poll, 1997: 14).
 ب) دیدگاه کارشناس محور: در این دیدگاه نظرات کارشناسان مبنای تمامی بررسی ها و تصمیمات قرار می گیرد. این دیدگاه از ابعاد مختلفی مورد نقد قرار می گیرد. دو دلیل عمده در ناکارآمدی این روش به شرح زیر مطرح می شود.

شکل ۱. ابعاد اساسی کیفیت زندگی، سلامت و محیط زندگی روزانه (Source: RIVM)

استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آماری از قبیل کای اسکوئر، کروسکال والیس، آزمون F مستقل یک‌طرفه/ دانکن برای سنجش کیفیت زندگی مورد سنجش و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

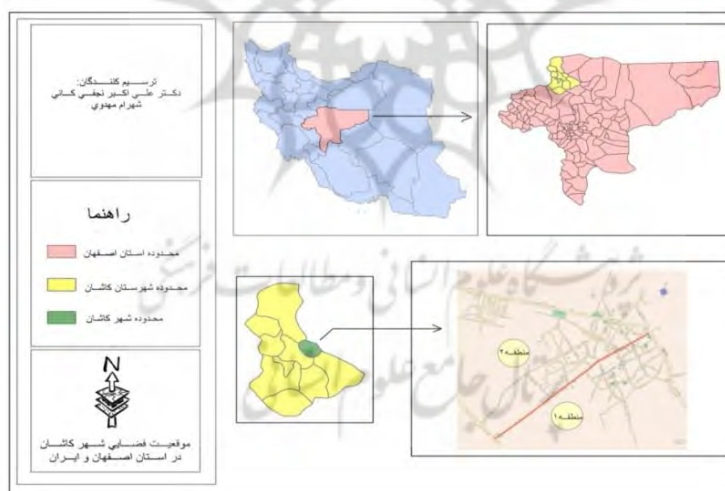
معرفی محدوده مورد مطالعه

کاشان با مساحت ۸۵۶۱ هکتار در ناحیه مرکزی ایران و در استان اصفهان واقع است. ارتفاع آن از سطح دریا ۹۴۵ متر و دارای مختصات جغرافیایی 51° و $27'$ تا 51° و $36'$ طول شرقی و 35° و $34'$ تا 35° و $50'$ دقیقه عرض شمالی می‌باشد. آب و هوای شهر کاشان گرم و خشک و به عبارتی دیگر دوفصلی (زمستانی و تابستانی) است. کاشان در ۲۳۵ کیلومتری جنوب تهران و در ۲۵۰ کیلومتری شمال شهر اصفهان و در مسیر اتوبان قم- اصفهان قرار دارد. شهر کاشان به دو منطقه و ۱۰ ناحیه شهری تقسیم می‌شود و جمعیت آن تا سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۵۱۰۰۰ نفر می‌باشد (مهدوی، ۱۳۹۲: ۶۰-۳۰).

بدیهی است که در کیفیت زندگی پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی، پایداری محیطی و پایداری فرهنگی-سیاسی مورد توجه قرار می‌گیرد (فرجی، ۱۳۸۸، ۲۴؛ نجفی‌کانی، ۱۳۹۳: ۱۲۹). به‌طور کلی مفهوم توسعه از منظر محیط‌شناختی بیشتر مدنظر بوده و پایداری محیط با تعیین سه جزء اصلی اقتصاد، اکولوژیک و اجتماع مورد تاکید قرار می‌گیرد. (HARRIS, J.M. 2000، قالیباف و همکاران، ۱۳۸۸: ۵)

روش‌شناسی تحقیق

روش سنجش سطح توسعه‌یافتگی و کیفیت زندگی در مناطق شهری در محدوده مورد مطالعه روش توصیفی - تحلیلی و میدانی است. روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد و تعداد نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۲۶۷ خانوار شهری تعیین شدند که به صورت نمونه گیری تصادفی ساده/سیستماتیک انتخاب شدند. داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسش‌نامه با

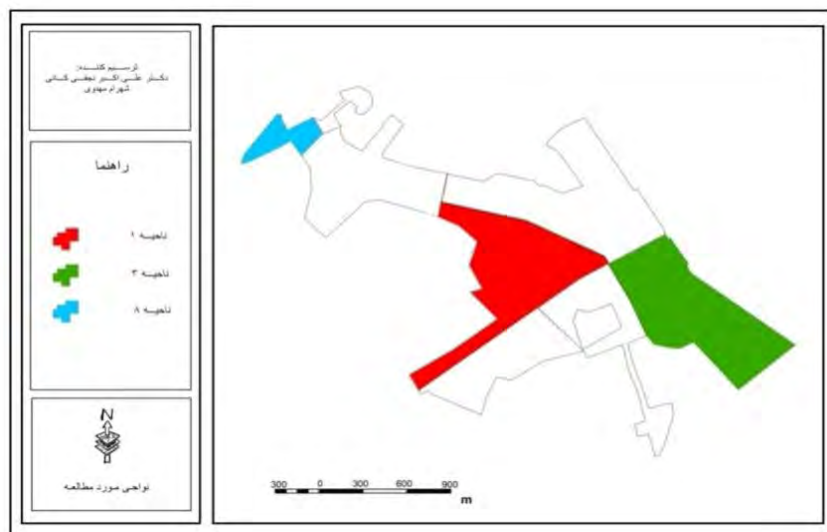

شکل ۲- موقعیت فضایی شهر کاشان در استان اصفهان و کشور ایران (مأخذ: نگارندگان)

ناحیه شهری است که به علت گستردگی محدوده مورد مطالعه و کمبود نیروی انسانی و همچنین صرفه‌جویی در وقت و هزینه در این مطالعه سعی شده است نواحی ۱ (بلوار مفتوح و میدان معلم)، ۳ (بلوار ملاصدرا) و ۸ (خزاق) مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گیرند که معرف ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیت شناختی شهر کاشان هستند (شکل ۳).

یافته‌های تحقیق

مقاله حاضر برای سنجش کیفیت زندگی از تعداد زیادی از مؤلفه‌ها در سه بعد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی استفاده شده است. همان‌طور که پیشتر مطرح شد، محدوده مورد مطالعه در این پژوهش شهر کاشان می‌باشد که دارای ۲ منطقه و ۱۰

شکل ۳- نواحی سه گانه مورد مطالعه (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱)

بُعد اقتصادی

کلی شهروندان از وضعیت اقتصادی خانواده پرداخته، سپس مؤلفه های موجود در زمینه های اقتصادی در هریک از نواحی مورد آزمون و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

برای مقایسه سطح اقتصادی شهروندان در نواحی سه گانه شهر کاشان ابتدا به بررسی میزان رضایتمندی

جدول ۱. مقایسه میزان رضایتمندی ساکنان نواحی سه گانه از وضعیت اقتصادی با استفاده از کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری	نواحی	میانگین
۱	رضایتمندی از وضعیت اقتصادی خانواده	۰/۰۰۰**	ناحیه ۱	۳/۵۱
			ناحیه ۳	۲/۷۰
			ناحیه ۸	۲/۴۶

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۱** سطح معناداری ۱٪

اقتصادی خانواده بیشتر از سایر نواحی شهر کاشان است. همچنین نتایج آماری تفاوت معناداری را در سطح ۹۹٪ نشان می دهد. شایان ذکر است که برای مقایسه هزینه و درآمد در نواحی سه گانه شهر کاشان از آزمون F یک طرفه و تست دانکن استفاده شده است.

میانگین های بدست آمد از آزمون کروسکال والیس در جدول ۱ نشان دهنده میزان رضایتمندی بیشتر ناحیه یک با میانگین رتبه ای ۳/۵۱ و رضایتمندی کمتر شهروندان ناحیه ۸ با میانگین ۲/۴۶ می باشد. به عبارتی بهتر رضایتمندی ساکنان ناحیه ۱ از وضعیت

جدول ۲. بررسی وضعیت اقتصادی شهروندان نواحی سه گانه کاشان با استفاده از آزمون F مستقل یک طرفه

ردیف	مؤلفه	میانگین امتیاز	درجه آزادی	F	ضریب معناداری/sig
۱	درآمد	۲,۰۶۸	۲	۳,۷۵۸	۰,۰۲۵*
۲	هزینه	۳,۵۰۷	۲	۰,۷۷۷	۰,۴۶۱ NS

* سطح معناداری ۹۵ درصد NS: عدم معناداری

گانه نیز از آزمون دانکن استفاده شده است و اطلاعات مندرج در جدول ۳ نشان می‌دهد که اختلاف معناداری که بین درآمد شهروندان در نواحی مختلف وجود دارد مربوط به اختلاف ناحیه ۱ و ۳ (به‌عنوان طبقه اول) با ناحیه ۸ (به‌عنوان طبقه دوم) است

اطلاعات مندرج در جدول ۲ نشان‌دهنده تفاوت معنادار بین وضعیت اقتصادی نواحی سه‌گانه می‌باشد. به گونه‌ای که ضریب معنادار ۹۵ درصد برای مؤلفه درآمد، گویای اختلاف سطح اقتصادی شهروندان نواحی سه‌گانه است. برای نمایش میزان اختلاف در نواحی سه

جدول ۳- گروه بندی سطح درآمد شهروندان نواحی سه‌گانه شهر کاشانبا استفاده از F مستقل / تست دانکن

مقدار زیرمجموعه‌ها برای ضریب معناداری ۹۵٪	تعداد	ناحیه	
		طبقه ۱	طبقه ۲
	۷۰	ناحیه ۱	
	۱۳۹	ناحیه ۳	
۴۷۰۰۰۰	۵۸	ناحیه ۸	

(مآخذ: مطالعات میدانی، ۱۳۹۱)

بیشتر و وضعیت اقتصادی بهتر نسبت به ناحیه ۸ توان بیشتری برای سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مختلف تولیدی دارند. این در صورتی است که شهروندان ناحیه ۸ بیشتر مهاجران روستایی تازه وارد به شهر هستند که تقریباً بیش از ۹۰ درصد درآمد خود را صرف خرید مایحتاج روزانه می‌کنند. بدیهی است که این امر امکان سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های تولیدی را در این بخش از شهر با مشکل مواجه و چه بسا غیرممکن می‌سازد.

بُعد اجتماعی-فرهنگی

برای سنجش شاخص‌های توسعه‌یافتگی و کیفیت زندگی در ابعاد اجتماعی - فرهنگی از ۱۲ مؤلفه استفاده شده است. بدین صورت که ابتدا به مقایسه نواحی سه‌گانه به صورت کلی، سپس به سنجش همین مؤلفه‌ها در هر یک از نواحی پرداخته می‌شود تا میزان اختلاف در رضایتمندی از مؤلفه‌های اجتماعی نمایان شود. اطلاعات مندرج در جدول ۵ حاکی از تفاوت معنادار در میزان رضایتمندی از مؤلفه‌های آموزش شهروندشنینی و شهروندمداری، دسترسی به آگاهی و اطلاعات و پایبندی به رسوم و سنن ملی می‌باشد. به گونه‌ای که رابطه ۹۹٪ برای گویه‌های فوق‌گویی تفاوت در میزان رضایتمندی نواحی سه‌گانه می‌باشد. در مورد سایر گویه‌ها اختلاف معنادار بین نواحی دیده نمی‌شود.

علاوه بر موارد مذکور، برای سنجش میزان رضایتمندی شهروندان هر یک از نواحی سه‌گانه شهر کاشان، به مقایسه نواحی از نظر مؤلفه‌های مربوط به بعد اقتصادی پرداخته می‌شود که بدین منظور از آزمون ناپارامتریک کروسکال والیس استفاده شده است.

اطلاعات مندرج در جدول ۴ نشان‌دهنده تفاوت معنادار در میزان رضایتمندی شهروندان نواحی سه‌گانه از مؤلفه‌های اقتصادی می‌باشد به گونه‌ای که برای بیشتر مؤلفه‌ها ضریب معنادار ۹۹٪ به دست آمده است. میانگین‌های به دست آمده از جدول ۴ نشان‌دهنده سطح رضایتمندی بالاتر ناحیه ۱ نسبت به دو ناحیه دیگر می‌باشد ناحیه ۳ از این حیث در رتبه دوم قرار دارد یعنی نسبت به ناحیه ۸ از سطح رضایتمندی بالاتری برخوردار است.

نتایج حاصل از آزمون کروسکال والیس مبین تفاوت معنی‌دار ۹۹٪ برای تهیه کالاهای مصرفی است. در واقع ناحیه ۱ با میانگین رتبه‌ای ۳٫۷۱ در رتبه اول، ناحیه ۸ با میانگین ۳٫۲۷ در رتبه دوم و ناحیه ۳ با میانگین رتبه‌ای ۲٫۱۴ در جایگاه سوم قرار دارند. دومین مؤلفه‌ای که تفاوت معنادار را نشان می‌دهد، مؤلفه امکان سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مختلف تولیدی است. در این مؤلفه نیز همانند مؤلفه قبلی، ناحیه ۱ شهر کاشان با میانگین رتبه‌ای ۳٫۶۴ در جایگاه اول و ناحیه ۸ و ۳ به ترتیب با میانگین ۲٫۶۲ و ۲٫۳۹ در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مجموع می‌توان ادعان داشت که ساکنان نواحی ۱ و ۳ به علت درآمد

جدول ۴. مقایسه رضایتمندی شهروندان نواحی سه گانه از مؤلفه های اقتصادی با استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری sig/	نواحی	میانگین
۱	تهیه کالاهای مصرفی و خانگی	۰,۰۰۰**	۱	۳/۷۱
			۳	۲/۱۴
			۸	۳/۲۷
۲	ایجاد بازارها و بازارچه های محلی	۰,۲۳۶ns	۱	۲/۹۲
			۳	۲/۷۱
			۸	۲/۹۴
۳	امکان سرمایه گذاری در فعالیت های مختلف تولیدی	۰,۰۰۰**	۱	۳/۶۴
			۳	۲/۳۹
			۸	۲/۶۲
۴	توزیع عادلانه ثروت و درآمد در نواحی مختلف شهری	۰,۰۰۳**	۱	۳/۸۰
			۳	۳/۸۵
			۸	۲/۲۲
۵	قدرت خرید بالا جهت تأمین مایحتاج زندگی	۰,۰۰۳**	۱	۳/۹۷
			۳	۲/۴۷
			۸	۲/۶۷
۶	وجود فرصت های مناسب شغلی	۰,۰۵۰**	۱	۲/۵۸
			۳	۳/۱۵
			۸	۲/۳۷
۷	وجود تنوع شغلی	۰,۱۶۴ns	۱	۲/۹۱
			۳	۲/۱۰
			۸	۲/۳۷

** سطح معناداری ۱٪

NS عدم معناداری

مآخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۱

نشان می دهد، مؤلفه ایبندی به رسوم و سنن ملی است که با توجه به میانگین های به دست آمده، ناحیه ۱ با میانگین ۳,۷۴ در جایگاه اول رضایتمندی و ناحیه های ۳ و ۸ هرکدام به ترتیب با میانگین ۲,۱۷ و ۲,۴۶ در رتبه های سوم و دوم قرار دارند. همان طور که پیشتر گفته شد رضایتمندی ساکنان ناحیه ۱ بیش از سایر نواحی ارزیابی شد، در رابطه با مؤلفه های اجتماعی نیز بالاترین سطح رضایتمندی مربوط به ناحیه یک می باشد.

نتایج حاصل از آزمون کروسکال والیس حاکی از تفاوت معنادار در سطح ۹۹ درصدی در رابطه با مؤلفه آموزش شهروندشنینی و شهروندمداری می باشد، بدین صورت که ناحیه ۱ با میانگین رتبه ای ۳,۸۸ و ناحیه ۳ با میانگین ۳,۶۱ در رتبه های اول و دوم و ناحیه ۸ شهر کاشان با میانگین ۲,۳۱ در جایگاه سوم قرار دارند. در واقع میزان رضایتمندی شهروندان ساکن در ناحیه ۱ و ۳ بسیار بیشتر از ناحیه ۸ می باشد. دومین مؤلفه ای که تفاوت معنادار در میزان رضایتمندی را

جدول ۵. مقایسه رضایتمندی شهروندان نواحی سه گانه از مؤلفه‌های اجتماعیبا استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری/Sig	نواحی	میانگین
۱	ایجاد زمینه‌های مشارکت شهروندان	.۰۷۲۶NS	۱	۲/۶۲
			۳	۲/۶۱
			۸	۲/۵۶
۲	آموزش شهرنشینی و شهروندمداری	.۰۰۰۶**	۱	۳/۸۸
			۳	۳/۶۱
			۸	۲/۳۱
۳	میزان صمیمیت بین ساکنان محله	.۰۳۱۴NS	۱	۳/۱۲
			۳	۳/۲۱
			۸	۳/۴۱
۴	وجود آرامش در محله‌های شهری	.۰۹۸۲NS	۱	۳/۱۷
			۳	۳/۱۲
			۸	۳/۱۵
۵	دسترسی به آگاهی و اطلاعات	.۰۰۱۸*	۱	۳/۱۱
			۳	۳/۰۲
			۸	۲/۶۵
۶	پایبندی به رسوم و سنن و مراسمات مذهبی	.۰۴۵۳NS	۱	۴/۰۵
			۳	۴/۰۳
			۸	۴/۲۴
۷	پایبندی به رسوم و سنن ملی	.۰۰۰۲**	۱	۳/۷۴
			۳	۲/۱۷
			۸	۲/۴۶

مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱ NS عدم معناداری ** معناداری ۱٪ * معناداری ۵٪

رابطه با هریک از مولفه‌های مربوط به کیفیت محیط زیست شهری است. همان طور که مشاهده می‌شود تفاوت معنی‌دار تا سطح ۹۵٪ برای بعضی از مؤلفه‌ها به دست آمده است. در واقع اختلاف بسیار زیادی در بُعد کالبدی- زست محیطی بین نواحی سه‌گانه وجود دارد که میانگین‌های به دست آمده در این جدول بیانگر رضایتمندی بیشتر ساکنان نواحی یک نسبت به دو ناحیه دیگر است.

همانطور که مشاهده می‌شود در مورد فضای سبز، بوستان و سالم‌سازی محیط زیست، رضایتمندی ناحیه ۱ با میانگین رتبه‌ای ۳،۹۵ بیش از ۲ ناحیه دیگر می‌باشد. همچنین در مورد مبلمان و سیما و منظر شهری رضایتمندی ساکنان ناحیه ۱ با میانگین رتبه‌ای ۳،۸۰ بیش از ناحیه ۳ و ۸ می‌باشد.

در رابطه با مؤلفه‌های پاکیزه گی هوا، عدم آلودگی صوتی، خدمات آتش‌نشانی، وضعیت ترافیک و فضای

نکته قابل توجه در رابطه با مؤلفه‌های اجتماعی، گویه پایبندی به رسوم و سنن مذهبی در شهر کاشان است. همان طور که مشاهده می‌شود مؤلفه مذکور در تمام نواحی این شهر رضایتمندی بسیار بالا را نشان می‌دهد. در واقع شهر کاشان به علت داشتن ساختار سنتی و پایبندی به آئین مذهبی از برگزاری این گونه مراسم در شهر خود رضایت کامل دارند. به حوی که تفاوتی بین نواحی وجود ندارد.

بعد کالبدی-زست محیطی

برای سنجش میزان کیفیت محیط زیست و کالبد شهر، از ۱۲ مؤلفه در این زمینه استفاده شده است. بدین گونه که به مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان نواحی سه‌گانه از کیفیت محیط زیستشان پرداخته است. جدول ۶ نشان دهنده میزان تفاوت معنادار در

حمل و نقل و همچنین تراکم ابنیه و ساختمان ها علاوه بر آلودگی هوا و صوتی برای رفت و آمد و پیاده روی شهروندان کمترین فضا را دارا است.

پیاده روی، رضایتمندی ساکنان ناحیه ۱ و ۸ بیش از ناحیه ۳ شهر کاشان می باشد. در واقع ناحیه ۳ شهر کاشان به علت نزدیکی به مرکز شهر و تردد وسایل

جدول ۶. مقایسه رضایتمندی شهروندان نواحی سه گانه از مؤلفه های کالبدی و محیط زیست شهری با استفاده از کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری Sig	نواحی	میانگین
۱	فضای سبز، بوستان و سالم سازی محیط زیست	۰,۰۳۷*	۱	۳,۹۵
			۳	۲,۶۱
			۸	۲,۵۵
۲	جمع آوری بهداشتی زباله و سیستم دفع فاضلاب	۰,۹۴۷NS	۱	۲,۸۱
			۳	۲,۷۹
			۸	۲,۷۹
۳	دفن زباله در مکان مناسب	۰,۸۹۶NS	۱	۲,۸۰
			۳	۲,۷۴
			۸	۲,۷۵
۴	درختکاری در کنار معابر	۰,۱۴۰NS	۱	۳,۰۷
			۳	۲,۷۹
			۸	۳,۱۷
۵	مبلمان و سیما و منظر شهری	۰,۰۱۵*	۱	۳,۸۰
			۳	۲,۵۵
			۸	۲,۲۴
۶	جدول کشی معابر	۰,۱۲۰NS	۱	۳,۱۲
			۳	۳,۱۲
			۸	۲,۸۷
۷	تمیزی هوا	۰,۰۴۲*	۱	۳,۲۰
			۳	۲,۱۱
			۸	۳,۱۸
۸	تمیزی و کیفیت آب	۰,۲۷۲NS	۱	۲,۱۵
			۳	۲,۱۸
			۸	۲,۱۲
۹	آرامش به دلیل عدم وجود سروصدا	۰,۰۰۱**	۱	۳,۱۰
			۳	۲,۰۹
			۸	۳,۰۸
۱۰	وضعیت ترافیک	۰,۰۰۷**	۱	۳,۰۲
			۳	۲,۱۴
			۸	۳,۱۸
۱۱	فضای پیاده و پیاده روی	۰,۰۱۱*	۱	۳,۱۴
			۳	۲,۱۹
			۸	۳,۰۷
۱۲	بهداشت محیط زیست	۰,۰۰۷**	۱	۳,۱۵
			۳	۲,۱۸
			۸	۲,۰۱

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۱ NS عدم معناداری ** معناداری ۱٪ * معناداری ۵٪

شهروندان، کیفیت محیط مسکونی است. در این مطالعه برای سنجش این بخش از کیفیت زندگی در سطح شهر کاشان، ابتدا مساحت زمین و مسکن، سپس وضعیت مسکن از لحاظ مالکیت و قدمت بنا بررسی شد. برای بررسی مساحت زمین و مسکن از آزمون F مستقل و برای ارزیابی میزان رضایتمندی شهروندان نواحی سه‌گانه از محیط مسکونی خود از آزمون کروسکال والیس استفاده می‌شود.

همچنین در رابطه با مولفه‌های جمع‌آوری بهداشتی زباله، سیستم دفع فاضلاب، دفن زباله در مکان مناسب، درختکاری در کنار معابر، جدول‌کشی معابر و تمیزی و کیفیت آب، تفاوت معناداری بین رضایتمندی ساکنان نواحی سه‌گانه وجود دارد. در واقع میزان رضایتمندی شهروندان در نواحی مختلف شهر کاشان یکسان نمی‌باشد. همان‌طور که پیشتر مطرح شد یکی از ابعاد مهم در سنجش کیفیت زندگی

جدول ۷. بررسی وضعیت مسکن و زمین نواحی سه‌گانه کاشان با استفاده از آزمون F مستقل یک طرفه

ردیف	مؤلفه	میانگین امتیاز	درجه آزادی	F	ضریب معناداری/Sig
۱	مساحت زمین	۸۵۵۱۴	۲	۵,۰۰۳	۰,۰۰۷**
۲	مساحت مسکن	۳۳۷۰۶	۲	۳,۳۴۷	۰,۰۳۷*

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱ * ** معناداری ۱٪ * معناداری ۵٪

درصدی در نواحی مذکور وجود دارد. با توجه به این که اطلاعات این جدول نمی‌تواند نشان دهنده اختلاف در قطعات زمین و مسکن در نواحی مختلف باشد، بنابراین برای رسیدن به این هدف از تست دانکن موجود در آزمون تحلیل واریانس استفاده می‌شود.

اطلاعات مندرج در جدول ۷ نشان‌دهنده تفاوت معنادار ۹۹٪ بین مساحت زمین در نواحی مختلف شهر کاشان می‌باشد. در واقع نتایج به دست آمده نمایانگر تفاوت زیاد در اندازه قطعات زمین در نواحی مختلف است. در مورد اندازه قطعات مسکونی نیز اختلاف ۹۵

جدول ۸. گروه بندی مساحت زمین در نواحی سه‌گانه شهر کاشان با استفاده از F / تست دانکن

ناحیه	تعداد	مقدار زیرمجموعه‌ها برای ضریب معناداری ۹۹٪	
		طبقه ۱	طبقه ۲
ناحیه ۱	۷۰	۲۰۸	۲۵۶
ناحیه ۳	۱۳۹	۱۹۲	
ناحیه ۸	۵۸		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

۸ به‌دست آمده بود مربوط به اختلاف اندازه قطعات زمین بین نواحی ۳ و ۸ می‌باشد. همچنین در جدول زیر مساحت مسکن در نواحی شهری کاشان با هم مقایسه و اختلاف بین آنها مشخص شده است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود بیشترین میانگین وسعت قطعات زمین مربوط به ناحیه ۸ با میانگین ۲۵۶ متر و کمترین وسعت مربوط به ناحیه ۳ با میانگین ۱۹۲ متر است. بنابراین اختلاف معناداری که در جدول

جدول ۹. گروه بندی مساحت مسکن در نواحی سه‌گانه شهر کاشان با استفاده از F مستقل یک طرفه / تست دانکن

ناحیه	تعداد	مقدار زیرمجموعه‌ها برای ضریب معناداری ۹۵٪	
		طبقه ۱	طبقه ۲
ناحیه ۱	۷۰	۱۵۲	۱۹۱
ناحیه ۲	۱۳۹	۱۵۳	
ناحیه ۳	۵۸		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

می شود. نتایج حاصل از آزمون کروسکال والیس نشان می دهد که فقط در مورد مؤلفه گسترش شبکه حمل و نقل عمومی تفاوت معنادار تا سطح ۹۹٪ میان نواحی شهری وجود دارد و برای بسیاری از مؤلفه ها از جمله ایستگاه آتش نشانی، فضای سبز، ایجاد سیل بند و مبلمان شهری تفاوت معنادار تا سطح ۹۵٪ به دست آمده است. و مابقی گویه های اشاره شده در جدول ۱۱ تفاوت معناداری را نشان نمی دهند. به عبارت دیگر میزان رضایت شهروندان نواحی مختلف مشابه هم می باشند (جدول ۱۱)

اطلاعات مندرج در جدول ۹ نشان دهنده اندازه قطعات مسکونی در نواحی مختلف شهر کاشان است و جالب این که همانند قطعات زمین، بزرگترین قطعات مربوط به ناحیه ۸ می باشد. بنابراین ناحیه ۸ از لحاظ یکی از مهمترین شاخص های کیفیت زندگی از دو ناحیه دیگر وضعیت مطلوب تری دارد.

خدمات شهرداری

اکنون برای تقویت یافته های به دست آمده، به مقایسه میزان رضایت شهروندان نواحی سه گانه از ارائه خدمات از سوی سازمان های متولی شهری پرداخته

جدول ۱۰. مقایسه میزان رضایتمندی شهروندان نسبت به خدمات شهرداری با استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری sig	نواحی	میانگین رتبه
۱	ایستگاه آتش نشانی	۰,۰۴۶*	ناحیه ۱	۳/۱۸
			ناحیه ۳	۲/۹۱
			ناحیه ۸	۳/۲۴
۲	فضای سبز ، بوستان و سالم سازی محیط زیست	۰,۰۳۷*	ناحیه ۱	۲/۹۵
			ناحیه ۳	۲/۶۱
			ناحیه ۸	۲/۵۵
۳	طرح های حفاظت از مراتع و منابع طبیعی	۰,۰۸۸NS	ناحیه ۱	۲/۳۲
			ناحیه ۳	۲/۴۳
			ناحیه ۸	۲/۶۷
۴	دفع بهداشتی زباله ها و فاضلاب ها	۰,۹۴۷NS	ناحیه ۱	۲/۸۱
			ناحیه ۳	۲/۷۹
			ناحیه ۸	۲/۷۹
۵	تفکیک زباله	۰,۰۶۴NS	ناحیه ۱	۲/۶۰
			ناحیه ۳	۲/۲۸
			ناحیه ۸	۲/۲۷
۶	دفن زباله در مکان مناسب	۰,۸۹۶NS	ناحیه ۱	۲/۸۰
			ناحیه ۳	۲/۷۴
			ناحیه ۸	۲/۷۵
۷	ایجاد سیل بند و جمع اوری سیلاب	۰,۰۲۲*	ناحیه ۱	۲/۸۲
			ناحیه ۳	۲/۴۱
			ناحیه ۸	۲/۵۵
۸	درختکاری کنار معابر	۰,۱۴۰NS	ناحیه ۱	۳/۰۷
			ناحیه ۳	۳/۰۷
			ناحیه ۸	۲/۷۹
۹	جدول کشی معابر	۰,۱۲۰NS	ناحیه ۱	۳/۱۷
			ناحیه ۳	۳/۱۲
			ناحیه ۸	۲/۸۷
۱۰	توسعه شبکه حمل و نقل عمومی	۰,۰۰۵**	ناحیه ۱	۳/۴۴
			ناحیه ۳	۳/۴۵
			ناحیه ۸	۲/۹۱
۱۱	مبلمان شهری	۰,۰۱۵*	ناحیه ۱	۲/۸۰
			ناحیه ۳	۲/۵۵
			ناحیه ۸	۲/۲۴

مآخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۱ NS عدم معناداری * ** معناداری ۱٪ * معناداری ۵٪

دسترسی به زیرساخت‌های شهری

نتایج به‌دست آمده از آزمون کروسکال والیس تفاوت میزان رضایتمندی شهروندان در مورد مؤلفه دسترسی به حمل و نقل عمومی، دسترسی به مراکز

ورزشی، فرهنگی، هنری و تاریخی و همچنین دسترسی به بانک‌ها را نشان می‌دهد. در واقع فقط در مورد سه مؤلفه مذکور اختلاف معناداری تا سطح اطمینان ۹۵ درصد بین نواحی سه‌گانه وجود دارد و در بقیه موارد میزان دسترسی به این خدمات وضعیت مشابهی دارند.

جدول ۱۱. مقایسه میزان دسترسی نواحی سه‌گانه به خدمات و زیرساخت‌ها با استفاده از آزمون کروسکال والیس

ردیف	مؤلفه	ضریب معناداری	نواحی	میانگین
۱	دسترسی به مراکز خرید کالاهای اساسی	۰,۴۶۱NS	۱	۳/۲۴
			۲	۳/۰۸
			۳	۳/۱۷
۲	دسترسی به بانکها و مراکز مالی	۰,۰۴۴*	۱	۳/۵۱
			۲	۳/۳۵
			۳	۳/۱۵
۳	دسترسی به بوستانها و مبلمان شهری	۰,۵۱۱NS	۱	۲/۷۴
			۲	۲/۵۶
			۳	۲/۶۲
۴	دسترسی به شبکه حمل و نقل عمومی	۰,۰۴۲*	۱	۳/۱۵
			۲	۳/۳۸
			۳	۲/۰۶
۵	دسترسی به مکانهای آموزشی و سایر مکانهای وابسته	۰,۷۶۷NS	۱	۳/۱۵
			۲	۳/۰۸
			۳	۳/۰۶
۶	دسترسی به مراکز ورزشی، فرهنگی، هنری و تاریخی	۰,۰۱۴*	۱	۲/۱۴
			۲	۳/۳۰
			۳	۳/۶۷
۷	دسترسی به مراکز بهداشتی و درمانی	۰,۹۲۸NS	۱	۳/۱۴
			۲	۳/۲۰
			۳	۳/۲۷

نتیجه‌گیری

هر چند که ارتقاء کیفیت زندگی در مقیاس‌های فردی و اجتماعی از دیر باز مورد توجه برنامه‌ریزان قرار داشته است، اما در دهه‌های اخیر و با اولویت یافتن هدف توسعه و تدوین آنها در قالب برنامه‌های توسعه به تدریج نگرش انسانی و جامعه‌شناختی درباره کیفیت زندگی در ادبیات توسعه و همچنین برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان کشورهای پیشرفته راه یافته است. با گسترش رویکرد انسانی و ورود مفهوم کیفیت زندگی در ادبیات توسعه پایدار و برنامه‌ریزی اجتماعی

و اقتصادی نوین، مراکز و موسسات بسیاری به مطالعه درباره مفهوم کیفیت زندگی، شاخص‌های سنجش و چگونگی ارتقاء آن می‌پردازند. در این راستا پیشنهاداتی را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- برگزار کردن جلسات مستمر مدیران شهری با مردم در زمان‌های مشخص و در طی مراحل مختلف اجرای طرح‌های عمرانی جهت بهبود کیفیت زیستی؛

- آشنا نمودن شهروندان با حقوق و مسئولیت‌های آنها در جامعه جهت ترویج فرهنگ شهرنشینی و آموزش شهروندی؛
- مساعدت رسانه‌ها و وسائل ارتباط جمعی در جهت فرهنگ سازی، بویژه اطلاع رسانی در خصوص ضرورت شرکت داوطلبانه شهروندان در امور شهری؛
- تشکیل انجمن‌ها، سندیکاها، اتحادیه‌های صنفی و سازماندهی آنها در زمینه مشارکت در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی جهت ارتقاء کیفی زیستی؛
- آگاهی و آموزش مردم از فرایند اجرای پروژه‌های عمرانی و ضرورت همکاری و مشارکت آنها در طی مراحل مختلف این طرح‌ها؛
- حمایت و پشتیبانی مالی، اعتباری، حقوقی و قانونی از اقدار و انجمن‌های فعال در زمینه مشارکت در طرح‌های عمرانی،
- افزایش فزاینده همکاری‌های فنی بنگاه‌های توسعه و نهادهای مردمی،
- بومی سازی مشارکت به‌عنوان جزئی از رسوم محله‌ای برای بهبود کیفیت زندگی،
- برنامه‌ریزی، طراحی و مکان‌یابی مناسب مبلمان شهری در فضای محلات حاشیه‌ای شهر با استفاده از ال‌مان‌های شهری منطبق بر فرهنگ طبقات حاکم در محلات هدف.

منابع

- ۱- ارجمندنی، ا. ۱۳۷۰. نقش شهرهای، میانی در اسکان جمعیت، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۲۹.
- ۲- حسینی، س.ع.، ویسی ر. و محمدی، م. ۱۳۹۱. "پهنه‌بندی جغرافیایی محدودیت‌های توسعه کالبدی شهر رشت با استفاده از GIS". چهارمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد مقدس.
- ۳- خوراسگانی، ع، کیانپور، م. ۱۳۸۶. مدل پیشنهادی برای سنجش کیفیت زندگی، شهر اصفهان، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره ۵۸ و ۵۹.
- ۴- خورارزمی، ش. ۱۳۸۷. کیفیت زندگی و الزامات عصر دیجیتال در ایران، پایگاه اطلاع رسانی علوم ارتباطات در ایران.
- ۵- رضوانی، م.ر. و دیگران، ۱۳۸۸. بررسی توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در شهر نورآباد لرستان، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره دوم.
- ۶- سیف‌الدینی، ف. ۱۳۸۱. مبانی برنامه‌ریزی شهری، انتشارات آبیژ، تهران.
- ۷- قالبیاف م ب، و دیگران ۱۳۸۸. "نقش و تأثیر فرهنگ و مدیریت بهداشت و ایمنی و محیط‌زیست در دستیابی به شهرهای پایدار" سومین همایش ملی مهندسی ایمنی و مدیریت HSE.
- ۸- غیاثوند، ا. ۱۳۸۸. تأثیر سرمایه‌های اجتماعی بر کیفیت زندگی ساکنان محلات شهری، فصلنامه مهندس مشاور، شماره ۴۵.
- ۹- فرجی ملائی، ا. ۱۳۸۹. تحلیل شاخص‌های کیفیت زندگی شهری و برنامه ریزی برای بهبود آن مورد مطالعه شهر بابلسر، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- ۱۰- فرجی ملایی، ا.، عظیمی، آ.، زیاری، ک.ا. ۱۳۸۸. تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره دوم.
- ۱۱- متوسلی ب. ۱۳۹۱. "بررسی میزان اثرات شهرک‌های صنعتی در توسعه پایدار شهری (مورد: شهر مهریز)" پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گلستان
- ۱۲- مهدوی، ش.، سنجش شاخص‌های توسعه در مناطق شهری با تأکید بر کیفیت زندگی (مطالعه موردی: شهر کاشان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما علی اکبر نجفی کانی، دانشگاه گلستان.
- ۱۳- مهدوی، ش.، نجفی کانی، ع.، مسیبی، س. ۱۳۹۳. بررسی رضایت مردم از عملکرد مدیران شهری و نقش آن در کیفیت زندگی مردم، موردی: کاشان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱۱۳.

- ۱۴- نجفی کانی، ع، متوسلی، ب، ۱۳۹۳. نقش شهرکهای صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی شهری و منطقه ایی، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۲۴.
- ۱۵- نوغانی، م. ۱۳۸۷. کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، شماره اول.
- ۱۶- نجات، س. ۱۳۸۷. کیفیت زندگی و اندازه‌گیری آن، مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران، دوره ۴، شماره ۲.
- 17- Carp, F., and Zawadski, R. 1976. Dimension of urban environmental, quality environmental behavior.
- 18- De Hollander, A.E.M. 2000. National Milieu Verkenningen. National Outlook, Summary in English, ISBN: Check.
- 19- Epley, R., Donald and Menon, M. 2008. A Method of Assembling Cross sectional Indicators into a Community Quality of Life, Social Indicator Research.
- 20- Harris, J.M. 2000. Basic principles of Sustainable Development. USA Medford Tufts University.
- 21- Marshal, Melissaj, 2004. Citizen participation and the neighborhood context: A new at the Co-production of local public goods, political research Quarterly, vol.57, No, 2.
- 22- Van Poll, R. 1997. The Perceived Quality of the Urban Residential Environment. A Multi-Attribute Evaluation. Rijksuniversiteits Groninge.
- 23- Van Kamp, 2003. Urban Environment Quality and Human Well-being towards a Conception Framework and Demarcation of Concept-Landscape and Urban Planning, No 65.
- 24- Redcliff, M. 2000. "Sustainability: Life Chances and Livelihoods" London.

